

Latvijas Republika
Saeimas vēlēšanas
2002. gada 5. oktobris

Starptautiskā vēlēšanu novērošanas misija

Ziņojums par provizoriskiem novērojumiem un secinājumiem

Rīga, 2002. gada 6. oktobris – 2002. gada 5. oktobra Latvijas Republikas 8. Saeimas vēlēšanu Starptautisko Vēlēšanu Novērošanas misiju (SVNM) kopīgiem spēkiem realizē Eiropas Drošības un Sadarbības Organizācijas Demokrātisko institūciju un cilvēktiesību birojs (EDSO/DICB) sadarbībā ar Eiropas Padomes Parlamentāro Asambleju (EPPA).

Šis ziņojums par sākotnējiem atklājumiem un secinājumiem ir izstrādāts pirms galīgās rezultātu apstiprināšanas un pirms pilnas novērojumu un secinājumu analīzes.

PROVIZORISKIE SECINĀJUMI

2002. gada 5. oktobrī 8. Saeimas vēlēšanas visumā noritēja saskaņā ar EDSO saistībām un starptautiskajiem demokrātisku vēlēšanu standartiem. Kopš neatkarības atjaunošanas 1991. gadā šīs ceturtās vispārējās vēlēšanas ir skaidrs demokrātiskā procesa attīstības apliecinājums Latvijā.

Pozitīvās šī vēlēšanu procesa iezīmes ietver sekojošo:

- vēlēšanu administrācija Latvijā bauda vienlīdz lielu uzticību gan no vēlētāju, gan no kandidātu puses;
- priekšvēlēšanu sacensībā pastāv veselīgs politiskais plurālisms un visām 20 partijām bija iespējas nodot savu vēstījumu elektorātam objektīvā veidā un visai caurskatāmā pirmsvēlēšanu kampaņas vidē;
- vēlēšanu likumā tika izdarīti grozījumi, svītrojot prasību par latviešu valodas prasmi kā nosacījumu, lai varētu izvirzīt savu kandidatūru Saeimas deputāta amatam;
- vēlēšanu procesa caurskatāmību nodrošināja grozījumi likumdošanā, kas prasa, lai politiskās partijas atklātu savus ieņēmumus un izdevumus mēnesi pirms vēlēšanu dienas; un
- jaunā likumdošana prasa arī masu saziņas līdzekļiem atklāt savus ieņēmumus no politisko partiju reklāmas.

Vēlēšanu administrācijai jāizsaka atzinība par veiksmīgu vēlēšanu norises uzraudzību, tomēr bija daži jautājumi, kas izraisīja bažas.

EDSO/DICB novērotāji atzīmēja gadījumus, kad policijas darbinieki pārbaudīja pasēs un, vēlētājam ierodoties vēlēšanu iecirknī, noteica, vai vēlētājs ir tiesīgs balsot, tādējādi viņi faktiski uzurpēja pilnvaras, kas piekrīt vienīgi iecirkņu vēlēšanu komisijām. Ieslēgtu radioaparātu un televizoru klātbūtne vēlēšanu iecirkņos varēja pakļaut vēlētājus kampaņas vēstījumiem laikā, kad viņi nodeva savas balsis. Balsošanas aizklātība nebija atbilstoši nodrošināta visos vēlēšanu iecirkņos.

Šajā nedēļas nogalē ievēlētā 8. Saeima būs tā, kas risinās vairākus Latvijai nozīmīgus jautājumus, tādus kā dalība NATO un iestāšanās ES. Pastāv cerība, ka Latvija varētu atrisināt arī dažas ar vēlēšanu procesu saistītās problēmas, ko tagad varētu atstāt pagātnē.

EDSO/DICB vēlas uzsvērt, ka daži soļi, kas tika uzskatīti par nepieciešamiem, lai atjaunotu un nodrošinātu Latvijas neatkarību 1991. gadā, šodien varētu tikt pārskatīti. Konkrēti, Vēlēšanu likuma 5., 13. un 15. panti joprojām liedz kandidēt vēlēšanās, pamatojoties uz partijas piederību un darbību drošības orgānos pagātnē. Bez tam, saskaņā ar pēdējiem statistikas datiem, aptuveni 22% iedzīvotāju joprojām ir “nepilsoņi” un kā tādi nav tiesīgi balsot nedz Saeimas, nedz pašvaldību vēlēšanās. Šie jautājumi ir to vidū, ko atzīmējusi arī Eiropas padomes uzraudzības Komiteja.

PROVIZORISKIE NOVĒROJUMI

Sekojošie novērojumi balstās uz ilgtermiņa novērošanu, ko veica EDSO Demokrātisko institūciju un cilvēktiesību birojs (EDSO/ DICB)

Vēsture

Šīs ir ceturtās vispārējās vēlēšanas kopš neatkarības atjaunošanas 1991. gada 4. maijā. Latvijas Republikas Saeima ir vienas palātas parlaments ar 100 deputātu vietām, kuri tiek ievēlēti saskaņā ar proporcionalitātes sistēmu no pieciem vēlēšanu apgabaliem, pārvarot 5% barjeru.

Šajās vēlēšanās piedalījās 20 partijas. Galvenās partijas ir Tautas partija (labēji centriska valdības koalīcijas partija bijušā premjerministra Andra Šķēles vadībā); Latvijas ceļš (liberāla, premjerministra Andra Bērziņa, partija); Tēvzemei un Brīvībai/LNNK (nacionāla valdības koalīcijas partija); Par cilvēka tiesībām vienotā Latvijā (kreisi centriskais opozīcijas grupējums, kas pārstāv etniskās minoritātes, ieskaitot bijušos komunistus; Jāņa Jurkāna vadībā); sociāldemokrāti (kreisi centriska opozīcijas partija, tagad sadalījusies divās daļās - Sociāldemokrātiskajā strādnieku partijā un Sociāldemokrātu savienībā); Jaunais laiks – jauna labēji centriska partija, ko izveidojis bijušais Latvijas bankas prezidents Einars Repše; Zaļo un zemnieku savienība – labēji centriska zaļo un Zemnieku savienības apvienība, ko vada bijušais Latvijas premjers Vilis Krištopans un bijusī Ekonomikas ministre Ingrīda Ūdre; Pirmā partija – jaunizveidota daudzkonfesiju „kristīgā” partija.

Likumdošanas struktūra

Vēlēšanu likuma 5., 13. un 15. pants joprojām satur virkni ierobežojumu vēlēšanu kandidātiem, pamatojoties uz partijas piederību un darbību drošības orgānos pagātnē. Likumā noteikts, ka personas nevar tikt iekļauta Saeimas deputātu kandidātu sarakstā, ja “ir vai ir bijušas PSRS, Latvijas PSR vai ārvalstu drošības dienestu, izlūkdienestu vai pretizlūkošanas dienestu štata darbinieki”, kā arī tie, kuri turpināja atbalstīt Komunistisko partiju un ar to saistītās struktūras pēc 1991. gada 13. janvāra.

Šajās vēlēšanās divi kandidāti tika noraidīti, pamatojoties uz šiem pantiem. Vienam no viņiem tika atļauts balotēties iepriekš un viņš tika likumīgi ievēlēts Saeimā 1995. gada un 1998. gada vēlēšanās. Bez tam, attiecībā uz deviņiem kandidātiem, publiski tika paziņota to saistība ar šiem pantiem, tomēr tika secināts, ka tie drīzāk bijuši ārštata aģenti, nevis VDK virsnieki, līdz ar to viņiem tika atļauts kandidēt vēlēšanās.

Kā jau EDSO/DICB aizrādījusi iepriekš, tiek uzskatīts, ka šie panti nav saskaņā ar Kopenhāgenas Dokumenta 7.5 pantu, kas aicina EDSO dalībvalstis “respektēt pilsoņu tiesības ieņemt politiskus vai valstiskus amatus gan individuāli, gan kā politisko partiju vai organizāciju pārstāvjiem bez jebkādas diskriminācijas”. Pastāv bažas arī par šo pantu neskaidro raksturu, kas pieļauj to selektīvu piemērošanu.

Satversmes Tiesas 2000. gada lēmums apstiprināja, ka šo pantu esamību attaisno nepieciešamība saglabāt valsts integritāti, taču, tajā pat laikā, skaidri paredzēja šādu ierobežojumu atcelšanu. EDSO/DICB atbalsta šādu Satversmes Tiesas lēmumu un aicina uzlikt moratoriju šiem pantiem.

Pilsonība un naturalizācija

Latvijā aptuveni 22% iedzīvotāju tiek uzskatīti par “nepilsoņiem” (iedzīvotāji, kas Latvijā dzīvojuši līdz 1991. gadam, taču nav bijuši Latvijas pilsoņi pirms 1940. gada 17. jūnija). “Nepilsoņiem” nav tiesību ieņemt valsts ierēdņu amatus un viņiem nav tiesību balsot nedz Saeimas, nedz pašvaldību vēlēšanās.

Naturalizācijas process Latvijā norit lēni un aptuveni 514,000 iedzīvotāju no 2,4 miljoniem joprojām atrodas “nepilsoņu” kategorijā. Par spīti Naturalizācijas Pārvaldes, kas tiek uzskatīta gan par efektīvu, gan klientiem draudzīgu, pūliņiem, “nepilsoņu” skaits, kuri mēnesī iziet naturalizāciju nepārsniedz 600 līdz 1000 cilvēku. Šāda situācija neapšaubāmi rada nopietnu ilgtermiņa demokrātijas deficītu.

Eiropas padome un Baltijas Jūras valstu Padome jau agrāk risinājusi jautājumu par to, vai šo demokrātijas deficītu varētu mazināt, piešķirot nepilsoņiem balsstiesības pašvaldību vēlēšanās, kā tas ir Igaunijā. Nepilsoņu iesaistīšana lēmumu pieņemšanā vietējā līmenī varētu būt taustāms solis pašreizējā demokrātijas deficīta samazināšanā un EDSO/DICB rosina uz plašu un atklātu diskusiju par balsošanas tiesību piešķiršanu nepilsoņiem pašvaldību vēlēšanās.

Vēlēšanu administrācija

Iespēja partijām nozīmēt Vēlēšanu komisiju locekļus visos līmeņos noteikta likumā ar nolūku nodrošināt caurskatāmību. Augšējos vēlēšanu administrācijas līmeņos visumā tiek panākta visu partiju pārstāvniecība, taču tas tā ne vienmēr notiek vietējo Vēlēšanu komisiju un Vēlēšanu iecirkņu līmenī. It īpaši tas attiecas uz mazajām pašvaldībām, kurās liela daļa komisijas locekļu un vēlēšanu iecirkņa darbinieku ir valsts un pašvaldību darbinieki. Lai gan ir saņemti ziņojumi par to, ka partiju nozīmētie pārstāvji ir noraidīti

par labu vietējo pašvaldību padomju pārstāvjiem, visbiežāk partijas vienkārši nav spējušas savus pārstāvjus nozīmēt.

Labi definētās balsu skaitīšanas procedūras un instrukcijas, kā arī rezultātu tabulācija ļauj operatīvi ziņot par iepriekšējiem rezultātiem, nodrošinot galīgo rezultātu kontrolējamību. Partiju pārstāvjiem, novērotājiem un mediju pārstāvjiem bija ļauts piedalīties visos procesa posmos. Caurskatāmību nodrošināja arī jaunā instrukcija par to, ka rezultātu protokola kopija jānovieto publiskai apskatei katrā vēlēšanu iecirknī. Provizoriskos rezultātus par partiju sarakstiem vēlēšanu iecirkņi nekavējoties paziņo tā, lai tos varētu nekavējoties parādīt Centrālajā Vēlēšanu mājas lapā un nodotu masu saziņas līdzekļu rīcībā jau dažas stundas pēc vēlēšanu iecirkņu slēgšanas.

Dati no katra vēlēšanu iecirkņa protokola tiek apkopoti rezultātos pa rajoniem. Tabulētie dati no rajona, kā arī vēlēšanu iecirkņu protokoli tiek nogādāti Centrālajā Vēlēšanu komisijā, kur dati tiek ievadīti vēlreiz tieši no vēlēšanu iecirkņu ziņojumu oriģināliem. Šī dubultā datu ievade ir labs kontroles rīks, kas var veicināt galīgo apstiprināto rezultātu paziņošanas precizitāti.

Neskatoties uz to, ka aptuveni viena ceturtdaļa Latvijas pilsoņu pieder pie nacionālo minoritāšu grupām ar dažādiem latviešu valodas zināšanu līmeņiem, Centrālā vēlēšanu komisija (CVK) nesniedz oficiālu informāciju vēlēšanu izglītošanai minoritāšu valodās, atskaitot vienu lapaspusi krievu valodā CVK mājas lapā un CVK oficiālo informāciju preseī, kas izdota gan latviešu, gan krievu valodā. Šāda situācija var potenciāli radīt ievērojamu informācijas trūkumu par vēlēšanu procesu ievērojamai elektorāta daļai.

Vēlētāju reģistrācija

Vēlēšanu iecirkņi Latvijā darbojas bez iepriekš sagatavota vēlētāju reģistra. Saeimas vēlēšanās vēlētājs var ierasties jebkurā vēlēšanu iecirknī visā valstī, neatkarīgi no pastāvīgās dzīvesvietas. Pilsoņa pase ir vienīgais pieņemamais personu apliecinošais dokuments un pases dati tiek ierakstīti vēlētāju sarakstā, kas tiek veidots un uzturēts tieši vēlēšanu dienā. Pasē tiek iespiests zīmogs "8. Saeimas vēlēšanas", lai novērstu iespēju vēlētājam balsot atkārtoti citā vēlēšanu iecirknī. Tomēr fakts, ka nepastāv tiesiski ierobežojumi vēlētājam par tiesībām balsot savā dzīvesvietā, padara sistēmu ievainojamu, jo nepastāv aizsardzība pret vēlētāju pārvietošanos starp vēlēšanu iecirkņiem, lai balsotu, nolūkā ietekmēt vēlēšanu iznākumu konkrētā vietā. Tiesa, līdz šim nav novērots, ka šādas manipulācijas būtu notikušas. Neskatoties uz to, šī problēma prasa apsvēršanu un nākotnē Latvijā to varētu pārvarēt, izveidojot vēlētāju reģistrācijas procesu, kas būtu daļa no iestāšanās procesa Eiropas Savienībā plānošanas.

Kampaņa

Kampaņa bija samērā ieturēta. Lielu kampaņas manifestāciju nebija. Kampaņas laikā apspriestie jautājumi, bija korupcijas novēršana, dalība ES un NATO.

Jaunā likumdošana attiecībā uz informācijas atklātību par kampaņas finansēšanu stājās spēkā pirms šīm vēlēšanām, prasot visām partijām atklāt savus finansēšanas avotus mēnesi pirms vēlēšanām, kā arī mēnesi pēc vēlēšanām. Tas ir pozitīvs solis ceļā uz vēlēšanu procesa atklātumu un integritāti Latvijā.

Tomēr Korupcijas Novēršanas un Apkaršanas birojs, kas paredzēts kā pārraudzības institūcija, pagaidām vēl nedarbojas. Pārrauga lomu veica Valsts Ieņēmumu Dienests un konstatēja, ka gandrīz visas partijas saņēmušas kādu maksājumu, kas nav ticis uzrādīts. Nākotnē būs nepieciešama stingrāka uzraudzība un nepārprotamas sankcijas, lai nodrošinātu pilnīgu likuma ievērošanu, kā arī, lai novērstu iespēju partijām slēpt lielus ziedojumus no bagātiem ziedotājiem, noformējot tos kā privātpersonu iemaksas.

Kampaņas pēdējā nedēļā notika ievērojams strīds starp Latvijas ceļu un Tautas partiju, kas noveda pie Iekšlietu ministra Mareka Segliņa (Tautas partija) atstādināšanas no amata. Tautas partija apsūdzēja Latvijas ceļu par pret Tautas partiju vērsu materiālu sagatavošanu un gatavošanos to izplatīt. Nav konstatēts, ka Latvijas ceļš tiešām būtu iejaukts šādās darbībās un Iekšlietu ministra rīcība, aizturot divus Latvijas ceļa aktīvistus, tika kritizēta kā policijas nesankcionēta iejaukšanās politiskā kampaņā.

Daugavpilī partija Par cilvēka tiesībām vienotā Latvijā apsūdz vietējo privāto televīzijas kanālu par to, ka viņiem bijusi liegta iespēja piedalīties pirmsvēlēšanu debatēs. Par cilvēka tiesībām vienotā Latvijā iesūdzējusi televīzijas kompāniju tiesā saistībā ar šo gadījumu.

Masu mēdiji

EDSO/DICB ilgtermiņa VNM novēroja sekojošus saziņas līdzekļus: sabiedriskās televīzijas kanālus LTV1 un LTV2, kā arī privāto kanālu LNT, piecus laikrakstus, ieskaitot *Dienu*, *Neatkarīgo Rīta Avīzi*, *Lauku avīzi*, kas iznāk latviešu valodā un *Panorama Latvii* un *Telegraf*, kas iznāk krievu valodā.

Visumā saziņas līdzekļi piedāvāja vienlīdzīgas iespējas visām partijām darīt vēlētajiem zināmu savu vēstījumu.

Latvijas televīzijas ziņu raidījumos vairāk tika atspoguļotas tās politiskās partijas, kas nav valdošās koalīcijas partijas. Latviešu valodā rakstošā prese vairāk atspoguļoja labēji centriskās partijas, savukārt krieviski rakstošā prese vairāk uzmanības veltīja partijai Par cilvēka tiesībām vienotā Latvijā.

Kas attiecas uz valsts un privātajām raidorganizācijām, tajās bija daudz apmaksāto politisku reklāmu, galvenokārt Tautas partijas un Latvijas pirmās partijas. Arī presē bija vērojams daudz dažādu partiju reklāmas, atskaitot partiju Jaunais laiks, kas bija pieņēmusi apzinātu lēmumu daudz nekoncentrēties uz reklāmu masu mēdijos.

Jaunā likumdošana pieprasa, lai sabiedrība tiktu informēta par to, kas finansējis katru politiskās partijas raidījumu gan valsts, gan privātajos mēdijos, kas elektorātam nodrošināja lielāku atklātumu un vairāk informācijas par partijām. Jaunais likums prasa

arī, lai saziņas līdzekļi informētu par ienākumiem no politisko partiju reklāmām, kas palīdzēja nodrošināt šķērspārbaudi, lai konstatētu, vai summas, ko uzrādījušas partijas, atbilst izdevumiem.

Pastāv bažas par to, ka ierobežotās iespējas masu medijiem raidīt minoritāšu valodās, varētu radīt šķēršļus aptuveni vienai ceturtajai daļai pilsoņu saņemt informāciju par vēlēšanām un sekot kampaņai. Nacionālā Radio un Televīzijas padome izteikusies, ka ieteikšot 8. Saeimai atļaut raidīt minoritāšu valodās, neievērojot esošos ierobežojumus, lai precīzāk atspoguļotu Latvijas iedzīvotāju lingvistisko sastāvu.

Vēlēšanu diena

Vēlēšanu dienā vēlēšanu vadīšana noritēja gludi. Visu līmeņu amatpersonas, kas bija atbildīgas par vēlēšanu organizēšanu, atzinīgi jāvērtē par veiksmīgu vēlēšanu norisi, taču bija nedaudzi jautājumi, kas izraisīja bažas.

Nākotnē būtu jāpārskata policijas darbinieku atrašanās nepieciešamība vēlēšanu iecirknī laikā, kad notiek balsošana. Šajās vēlēšanās satraukumu radīja tas, ka tika izmantoti policijas darbinieki, lai pārbaudītu pasus, kā arī noteiktu, vai vēlētajš ir balsstiesīgs brīdī, kad vēlētajš ieradās vēlēšanu iecirknī. Kārtības nodrošināšanas darbiniekiem nebūtu jāiejaucas vēlēšanu norisē, vai lēmumu pieņemšanas pienākumu veikšanā, jo šos pienākumus ir tiesīgas veikt vienīgi vēlēšanas iecirkņu Vēlēšanu komisijas.

Neskatoties uz stingro aizliegumu izvietot drukātos kampaņas materiālus vēlēšanu iecirkņos vai to tuvumā, radio un televīzija vēlēšanu laikā tika plaši izmantota. Nav noteikts "klusēšanas periods", kas aizliegtu raidīt politiskās reklāmas vēlēšanu dienā, tādējādi daži vēlētaji varēja tikt pakļauti kampaņas vēstījumiem vēlēšanu laikā. Tas, ka nepastāv kampaņas klusuma periods raidošajos medijos, nonāk pretrunā ar tiem likumiem, kas aizliedz izvietot drukātos kampaņas materiālus vēlēšanu iecirkņos vai to tuvumā. Lai pilnībā nodrošinātu no kampaņas brīvu vidi vēlēšanu dienā, būtu jāsaskaņo likumdošanas prasības attiecībā uz elektroniskajiem un drukātajiem saziņas līdzekļiem.

Balsojuma aizklātība ir demokrātiskas vēlēšanu norises pamats, taču visos vēlēšanu iecirkņos šis princips nebija atbilstoši aizsargāts. Nereti tika novērota ģimeņu balsošana, dažos iecirkņos vēlētajiem nebija sagādāti atbilstoši apstākļi balsošanas aizklātības nodrošināšanai, bet dažviet šādu apstākļu nebija vispār.

Šis ziņojums ir pieejams angļu un latviešu valodās, taču vienīgi angļu teksts uzskatāms par oficiālo versiju.

MISIJAS INFORMĀCIJA UN ATZINĪBA

EDSO/DICB Vēlēšanu novērošanas misiju novērot vēlēšanas uzaicināja Latvijas Ārlietu ministrija. Vēlēšanu novērošanas misiju vadīja Džeralds Mičela (Gerald Mitchell) kungs (Lielbritānija/ASV) un tā

sastāvēja no sešiem novērotājiem, kuri strādāja Rīgā un sešiem trijos Latvijas reģionos. Lords Rasels-Džonstons (Russell-Johnston) vadīja EPPA vēlēšanu novērotāju delegāciju.

EDSO/DICB VNM nenorīkoja īstermiņa novērotājus vēlēšanu dienā, bet koncentrēja savu uzmanību uz pirmsvēlēšanu periodu. Tomēr VNM un EPPA delegācija novēroja vēlēšanu iecirkņu darbību Rīgā un vairākos Latvijas rajonos. Tādējādi šis ziņojums balstās uz EDSO/DICB VNM ilgtermiņa novērojumiem un EPPA delegācijas novērojumiem vēlēšanu dienā.

EDSO/DICB publicēs galīgo ziņojumu un rekomendācijas aptuveni mēnesi pēc vēlēšanu procesa noslēguma.

SVNM vēlas izteikt pateicību Ārlietu ministrijai un Centrālajai vēlēšanu komisijai, kā arī citām valsts un pašvaldību institūcijām par palīdzību un sadarbību novērošanas misijas laikā.

Lai iegūtu sīkāku informāciju, lūdzu griezties pie:

- Gerald Mitchell, misijas vadītājs Rīgā, +(371) 703 5280; vai
- Konrad Olszewski, EDSO/DICB vēlēšanu padomnieks, vai Jens-Hagen Eschenbacher, EDSO/DICB pārstāvis Varšavā +48 603 683 122; vai
- Geza Mezei, Eiropas padomes parlamentārās asamblejas Novērošanas komisijas sekretārs +333 88 41 21 43.

EDSO/DICB VNM adrese:

Valdemāra Centrs
Valdemāra ielā 21, Rīgā, LV 1010
Tel: (+371) 703 5280
Fakss: (+371) 703 5336
E-pasts: osce.com@inbox.lv